

201. âyetinin, “Ey rabbimiz! Bize dünyada da güzellik ver, âhirette de güzellik ver” meâlindeki kısmında geçen “dünyada hasene” sağlık, âfiyet, başarı, refah, iman ve ilim gibi meziyet ve fırsatlar, “âhirette hasene” de cennet şeklinde yorumlanmıştır (Taberî, II, 174-175). Fahreddin er-Râzî, dünyada hasenenin geniş kapsamı içinde hayırlı evlâdı ve temiz eşi zikreder. Aynı müfessir, döneminin gelişmiş kültürünün etkisiyle kesintisiz lezzet, tâzim, Allah’ı zikredip O’nunla ünsiyet kurma, Allah sevgisini ve rü’yetullahı da âhirette hasenenin şümülüne katar (*Mefâtihu’l-ğayb*, V, 188-189). Â-i İmrân (3/120) ve Nisâ (4/78, 79) sûrelerindeki hasene, özellikle zafer sevincini ve müslümanların sayısının artmasından duyulan mutluluğu ifade eder. Son iki âyetteki hasene bolluk, nimet, âfiyet, esenlik, zafer veya özel olarak Bedir zaferi; seyyie de darlık, meşakkat, ezâ, hoşnutsuzluk, hezimet veya Uhud yenilgisi şeklinde de yorumlanmıştır (Taberî, V, 110-112). “Sonra biz kötülüğü kaldırıp yerine iyilik getirdik” (el-A’raf 7/95) meâlindeki âyette geçen hasene, isyan ve inkârda direnen eski milletlere bir fırsat olmak üzere verilen “bolluk, zenginlik ve sağlık”; seyyie de “yoksulluk, kıtlık ve hastalık” anlamında kullanılmıştır (Taberî, IX, 5-6; Fahreddin er-Râzî, XIV, 154; Kurtubî, VII, 252).

Bazı âyet ve hadislerde kötülüğün karşılığının aynıyla bir kötülük olduğu (eş-Şûrâ 42/40), iyiliğin karşılığının ise kat kat fazlasıyla verileceği bildirilmiştir. Bu fazlalık bir âyette on misli olarak belirtilir (el-En’âm 6/160). Başka âyetlerde herhangi bir miktar bildirilmeden hasenenin kat kat fazlasıyla (en-Nisâ 4/40), daha iyisiyle (en-Neml 27/89), daha güzeliyle (eş-Şûrâ 42/23) mükâfatlandırılacağı ifade edilir. Kaynaklarda bir hasenenin en düşük karşılığının on misli olacağı, ikinci âyetler grubunun bundan daha büyük miktarları gösterdiği belirtilmiştir. Ebû Hüreyre’den bu fazlalığı binlerle ifade eden rivayetler nakledilmiştir (Fahreddin er-Râzî, X, 104; Kurtubî, V, 196-197). Kurtubî, En’âm sûresinin 160. âyetini açıklarken Ebû Saîd el-Hudrî’den, cennet ehlinin niyazları sonucu, kalbinde zerre kadar bir hayır (iman) bulunan kimsenin bile cehennemden kurtarılacağına dair bir rivayet nakleder. Aynı müfessirin kaydettiğine göre ashaptan İbn Abbas ve İbn Mes’ûd söz konusu âyetin, güneşin üzerine doğduğu bütün şeylerin en hayırlılarından olduğunu belirtmişlerdir. Bu ifadeden, ashabin söz konusu âyeti

uhrevî kurtuluş için büyük bir ümit işareti olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Ancak diğer bazı benzerleri yanında bilhassa, “Kim -Allah’ın huzuruna- iyilikle gelirse ona daha iyisi verilir... Kötülükle gelenlerse yüzükoyun ateşe atılırlar. Sadece yaptığının karşılığını görürsünüz” (en-Neml 27/89-90) meâlindeki âyetle Kasas sûresinin aynı mahiyetteki 84. âyetine bakarak yukarıdaki yaklaşımların aşırı iyimser olduğunu düşünmek mümkündür. Hadis şârihlerinin ayrıntılı olarak incelediği (meselâ bk. Nevevî, II, 148-152; İbn Hacer, XXIV, 115-123) bazı hadislerle göre istenip de yapılmayan seyyie yazılmayacak, yapılan da bir tek seyyie olarak kaydedilecek; buna karşılık istenip de yapılmayan hasene bir hasene olarak, yapılan ise on mislinden 700 misline kadar katlanmış olarak yazılacaktır (*Müsned*, I, 227; III, 149; Buhârî, “Rikâk”, 31, “Tevhîd”, 35; Müslim, “İmân”, 203-209; Tirmizî, “Tefsir”, 6/10). Bu hadislerin birinde “700 misli” ifadesinden sonra “daha çok katlanarak” ifadesi de yer alır (Buhârî, “Rikâk”, 31; Müslim, “İmân”, 208). Hadis âlimlerinin çoğu buna dayanarak 700 sayısının sınırlayıcı olmadığını belirtir. İbn Hacer’in bir görüşüne göre hasene bir fiil ve davranış olarak on misliyle ödüllendirilir; ancak bu davranışın arkasındaki iyi niyet, ihlâs, azim ve kararlılık, gönül huzuru gibi duygu ve düşüncelere, ayrıca yapılan işin hayır ve menfaatinin şümülüne vb. niteliklerine göre hasenenin ecri daha yüksek olabilir (*Fethu’l-bârî*, XXIV, 118). Bazı âlimler, ilgili hadislerin lafzına dayanarak niyet edilmekle birlikte işlenmeyen hiçbir seyyie için günah yazılmayacağını ileri sürmüşlerse de Kâdî İyâz, Gazzâlî, İbnü’l-Cevzî gibi tanınmış simaların dahil olduğu çoğunluğa göre beden gibi kalbin de amelleri vardır; gerek hasene gerek seyyie yönündeki niyet ve karar kalbin amellerindedir. Kur’an’da da işaret edildiği gibi insan (bk. el-Bakara 2/225; en-Nûr 24/19; el-Hucurât 49/12), hangi türden olursa olsun kesin biçimde niyet edip karar verdiği seyyieden sorumludur; affedilecek olanı, böyle bir kesinlik düzeyine ulaşmamış bulunan eğilimdir. Bunun icra edilmesi ise ikinci bir kötülüktür. Eğer böyle bir niyetten Allah korkusu, âhîret kaygısı gibi bir sebeple vazgeçilirse bundan kazanılan sevapla kötü niyetin günahı telâfi edilmiş olur. İlgili hadislerin birinde böyle bir vazgeçiş için “kâmil bir hasene” yazılacağı belirtilmiştir (Buhârî, “Rikâk”, 31; Müslim, “İmân”, 207).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “hsn”, “sv’e” md.; *Kâmus Tercümesi*, IV, 590-591; Wensinck, *el-Mu’cem*, “hsn” md.; M. F. Abdülbâki, *el-Mu’cem*, “hsn” md.; *Müsned*, I, 18, 26, 227; III, 149, 414; IV, 145; Buhârî, “Rikâk”, 31, “Tevhîd”, 35; Müslim, “İmân”, 203-209, “İlim”, 15, “Zekât”, 69, “Müsâfirîn”, 56; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 44; İbn Mâce, “Muqaddime”, 14, “Zühd”, 22; Tirmizî, “Tefsir”, 6/10, “Fiten”, 7, “Birr”, 55; Nesâî, “Zekât”, 64; Taberî, *Câmi’u’l-beyân* (Bulak), II, 174-175; V, 110-112; VIII, 79-81; IX, 5-6; Gazzâlî, *İhyâ’*, Kahire 1387/1967, III, 53-58; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, V, 188-189; X, 104; XIV, 8, 154, 184; Kurtubî, *el-Câmi’*, V, 196-197; VII, 252; Nevevî, *Şerhu Müslim*, II, 148-152; İbn Teymiyye, *el-Hasene ve’s-seyyi’e*, Beyrut 1405/1985; İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, XXIV, 115-123; Şevkânî, *Fethu’l-kâdir*, Beyrut 1412/1991, III, 78; T. İzutsu, *Kur’an’da Dini ve Ahlakî Kavramlar* (trc. Selâhattin Ayaz), İstanbul, ts. (Pınar Yayınları), s. 291-306.

MUSTAFA ÇAĞRICI

HASENİLER

(الحسنون)

Fas’ta
Muhammed en-Nefsüzzekiyye’ye
(ö. 145/762)
mensup şerifler sülâlesi.

Hz. Hasan’ın soyundan gelen kişiler için kullanılan Hasenî nisbesi Fas’ta daha özel bir anlam kazanmış ve Hz. Hasan’ın torunu Abdullah b. Hasan’a oğlu I. İdrîs ile bağlanan İdrîsîler’den ayrıt edilmeleri için sadece oğlu Muhammed b. Abdullah en-Nefsüzzekiyye’nin ahfadına Hasenî denilmiştir. Rivayete göre Sicilmâseli müslümanlar, hac dönüşünde konakladıkları Yenbûda Muhammed en-Nefsüzzekiyye’nin torunlarından Hasan b. Kâsım ed-Dâhil ile tanışmış, kutsiyet ve faziletinden faydalanmak için onu kendi memleketlerine yerleşmeye ikna etmişlerdir (664/1265-66). Bilgili bir zat olan Hasan ed-Dâhil, Maslah denilen yerde 706 veya 707 (1306 veya 1307) yılında vefat etti ve Sicilmâse’de defnedildi. Mevlây Hasan ed-Dâhil cehaletle mücadele etmiş, huzurun temini ve ziraatin gelişmesi yolunda gayret sarfetmiştir. Kaynaklarda onun siyasi faaliyetinde bulunduğu dair herhangi bir bilgi yoktur. Kısa bir süre sonra da bir grup Der’alî, yine hac farızasını eda etmek için Hicaz’a gittiği vakit Hasan ed-Dâhil’in amcasının oğlu Zeydân b. Ahmed ile irtibat kurmuş ve aynı sebeplerle onu ülkesine davet etmiştir. Hasan ed-Dâhil’in soyundan gelenler, 1075 (1664) yılında Aleviyye adıyla da bilinen Filâfiler hânedanını kurmuş olup bu hânedan günümüzde de Fas’ı yönetmeye devam etmektedir.

Zeydân'ın soyundan gelenler ise Sa'dîler hânedanını (1509-1658) kurmuşlardır.

Askerlik, ilim ve tasavvuf sahalarda temayüz eden ve başlangıçta Fas'ın güneyine yayılmış olan Hasenîler bu ülkenin içtimaî ve siyasî tarihinde çok önemli rol oynadılar. Halk ve sultan nazarında büyük itibarları vardı. Her yerde saygı görüyor ve vergilerden muaf tutuluyorlardı. Şeriflere özel itibar gösterildiği ve kendilerine sürekli ihسانlarda bulunulduğu için bilhassa Merînîler devrinde (1196-1465) şeriflik iddiasında bulunanların sayısı arttı. Merînî sultanları bu durum karşısında bazı düzenlemeler yaparak nakiblik müessesesini kurdular ve şerif olanlarla olmayanları birbirinden ayırt edebilmek için bu ailenin mensuplarını dikkatli sayımlar sonucu belirleyip bir divanda tesbit etmeye çalıştılar; aralarında çıkabilecek meselelerin hallini de nakiblere havale ettiler.

Hasenîler'in ensâbı ve hal tercümesiyile ilgili olarak yazılan eserler arasında Abdüsselâm b. Tayyib el-Kâdirî'nin *ed-Dürrü's-senî fi ba'zî men bi-Fâs min ehli'l-beyti'l-Hasenî* (Fas 1309), Muhammed ed-Dilâfî'nin *Ne'üctü't-tahkîk* (Tunus 1296; Fas 1309), Abdullah Velfîd b. Arabî el-İrâkî'nin *ed-Dürrü'n-nefis fi men bi-Fâs min benî Muhammed b. Nefis* (Fas, ts.) ve Ebû'l-Alâ İdrîs b. Ahmed el-Fudaylî'nin *ed-Dürrü'l-behiyye ve'l-cevâhirü'n-nebeviyye fi fûrû'î'l-Hasenîyye ve'l-Hüseyniyye* (Fas 1309, 1314) adlı eserleri zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kâdî, *el-Münteka'l-makşûr* (nşr. Muhammed Rezûk), Rabat 1986; İdrîs el-Fudaylî, *ed-Dürrü'l-behiyye ve'l-cevâhirü'n-nebeviyye fi fûrû'î'l-Hasenîyye ve'l-Hüseyniyye*, Fas 1314; Abdüsselâm b. Tayyib el-Kâdirî, *ed-Dürrü's-senî fi ba'zî men bi-Fâs min ehli'l-beyti'l-Hasenî*, Fas 1309; Muhammed b. Ca'fer el-Ketânî, *Selvetü'l-enfâs*, Fas 1318; Ahmed el-Alevî, *Târîhu şürefâ'i Sicilmâse*, Rabat, el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 3034 Z; Abdülazîz el-Fiştâfî, *Menâhilü's-şafâ* (nşr. Abdullah Kennûn), Tıtvân 1384/1964; Selâvî, *el-İstiğşâ*, I-IX, tür.yer.; Tahîr el-Lehyevî, *Hışnû's-selâm*, Dârülbeyzâ 1978; A. Cour, "Hasenî", *IA*, V/1, s. 339-341; E. Lévi-Provençal, "Şorfâ", a.e., XI, 576-579; *el-Kâmusü'l-İslâmî*, II, 91; B. Lewis, "Alids", *EP* (Fr.), I, 412-414; G. Deverdun, "Hasani", a.e., III, 263-265.

MUHAMMED REZÛK

HASENİYYE

(الحسنيّة)

Zeydiyye imamlarından
Hasan el-Alevî'nin
(ö. 270/884)
mensuplarına verilen ad
(bk. HASAN el-ALEVÎ).

HASENİYYE

(الحسنيّة)

Hasan-ı Basrî'nin
(ö. 110/728)

görüşlerini benimseyen
ve Mu'tezile'nin kolları arasında
gösterilen bir fırka
(bk. HASAN-ı BASRÎ; MU'TEZİLE).

HASEP ve NESEP

(bk. NESEP).

HASET

(الحسد)

Başkalarının sahip olduğu imkânları
kiskanma anlamında bir terim.

Hem masdar hem de isim olarak kullanılan *hased* kelimesi, başkasının sahip olduğu maddî veya mânevî imkânların kendisine intikal etmesi veya kiskanılan kişinin bu imkânlardan mahrum kalması yönündeki istek ve niyeti ifade eder. Râgıb el-İsfahânî, bu istek ve niyetin gerçekleşmesi için gösterilen fiilî gayreti de *hasedin* tanımına katar (*el-Müfredât*, "hsd" md.; *ez-Zer'â*, s. 348); ancak başta ilk ahlâk âlimlerinden Hâris el-Muhâsibî ve Gazzâlî olmak üzere İslâm ahlâkçılarının çoğu *hasedi* bir duygu ve temenni olarak kabul etmiş, fiilî teşebbüsleri *hasedin* sonucu saymıştır (*er-Ri'âye*, s. 499-501; *İhyâ*, III, 248-249). Kur'ân-ı Kerîm'de, yahudilerin müslümanları inkârcılığa döndürme yönündeki niyet ve istekleri onların nefislerindeki *hasede* bağlanmak suretiyle *hasedin* temelde bir duygu ve niyet meselesi olduğu vurgulanmış (*el-Bakara* 2/109), aynı zümrenin Allah tarafından müslümanlara lutfedilen başarıları kiskanması da *haset* kavramıyla ifade edilmiştir (*en-Nisâ* 4/54). *Haset* ettiği vakit *hasetçinin* şerrinden Allah'a sığınmak gerektiğini belirten âyetteki (*el-Felak* 113/5) "*hâsid*" kelimesinden *hasedin* insanda kendi tabiatından gelen bir duygu olarak bulunduğu, "*hasede*" fiilinden de bu duygunun bazı kimseleri mâsum insanların zarar uğraması yönünde bir niyet ve temenniyi sevkettiği anlamı çıkarılmıştır (meselâ bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 25; Elmalılı, VIII, 6402-6403).

Hadislerde *haset* kelimesi hem yukarıdaki anlamda hem de "gıpta" mânâsında kullanılmıştır. Bir hadiste, "İki kimseye *haset* etmek câizdir" denildikten sonra bunlardan birinin Allah tarafından ken-

disine verilen serveti hak yolunda harcayan, diğerinin de Allah'ın verdiği ilimle amel edip bu ilmi başkasına öğreten kimse olduğu belirtilmiş (*Müsned*, II, 9, 36; Buhârî, "İlim", 15, "Zekât", 5, "Aşkâm", 3), böylece *haset* kelimesi "imrenme, hayırdan rekabet" anlamında kullanılmıştır. Öte yandan hadislerde, "bir şeyi sahibinden kiskanmak, onu çekememek" mânâsındaki *haset* hakkında oldukça sert ifadeler yer alır. Buna göre, "Bir kulun kalbinde imanla *haset* bir arada bulunmaz" (*Nesâî*, "Cihâd", 8); "Ateşin odunu yakıp bitirmesi gibi *haset* de iyilikleri mahveder" (İbn Mâce, "Zühd", 22; Ebû Dâvûd, "Edeb", 44). Bir başka hadiste de kinle *hasedin* önemli sosyal problemlere yol açan ahlâkî hastalıklar olduğuna işaret edilir (Müslim, "İmân", 243). Bütün hadis kaynaklarında benzer ifadelerle kaydedilen konuyla ilgili hadislerin birinde din kardeşliği ve sosyal barış için gerekli görülen hususlar şu şekilde sıralanır: "Dedikodunun peşine düşmeyin, başkalarının kusurlarını araştırmayın, birbirinize *haset* etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, kin gütmeyin. Ey Allah'ın kulları, kardeş olun!" (Buhârî, "Edeb", 57, 58; Müslim, "Birr", 24, 28, 30, 32).

Hâris el-Muhâsibî'den itibaren *haset* konusunu ele alan İslâm ahlâkçıları bunun genellikle aralarında meslekî, iktisadî, ilmî, siyasî, içtimaî münasebetler bulunan insanlarda ortaya çıktığını belirtir ve başkalarının maddî veya mânevî bir nimete sahip olması karşısında insanın başlıca üç tepki gösterdiğini ileri sürerler. Başkasının bir nimete kavuşmasını çekemeyip ondan mahrum kalmasını temenni etmeye *haset*, böyle bir kötü niyet taşımadan o nimetin benzerine kendisinin de nâil olmasını arzulamasına gıpta, bu arzuyu gerçekleştirme yönünde çaba göstermeye ve olumlu bir rekabet içine girmeye "münâfese" denilmiştir (meselâ bk. Hâris el-Muhâsibî, s. 475-477; Mâverdî, s. 382-383; Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zer'â*, s. 348-349; Gazzâlî, III, 236, 239). Bütün ahlâkçılar ilgili âyet ve hadislerle dayanarak, ayrıca psikolojik ve sosyal zararlarını göz önüne alarak *hasedi* haram saymışlardır. Kaynaklarda, İblîs'in Âdem'i kiskanmasına da atıfta bulunularak *hasedin* şeytanî bir huy olduğu ifade edilir; İblîs'in Âdem'i kiskanması gökte işlenen ilk günah, Kâbil'in Hâbil'i kiskanması da yerde işlenen ilk günah olarak değerlendirilir (meselâ bk. Mâverdî, s. 381; Kurtubî, V, 251). Gıpta ve münâfese meşrû kabul edilmekle birlikte, insanların bir rekabet anlayışı içinde yap-